

עיונים לפרשת כי תשא עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

איסור מניית בני ישראל

הרב מנשה צימרמן

נצטט מקור אחד⁶:

"ממה שראוי שתדעהו, שהפילוסופים השלמים אינם מאמינים בטליסמאות, אלא צוחקים מהם... והם דברים שזכו לפרסום רב אצל האומות... גזירת הכוכבים, והכישוף, והלחשים, והורדת הרוחניות, ושיחות הכוכבים, והשדים, והקסם, והניחוש לכל רי- בוי מיניהם, ודרישת המתים, והרבה מאלה הענינים אשר שלהתורה האמיתית חרבה עליהם וכתה אותם".

בכל המקומות שהרמב"ם שולל בהם את העניינים המיס- טיים הוא אינו מדבר על עין הרע. לכן יש מקום לעיין מהי דעת הרמב"ם בנוגע לעין הרע.

באופן פשוט גם עין הרע פועלת בצורה מיסטית ולא מוסברת בשכל. ואולם למרבה הפלא, מצאנו אחד מהראשונים שנמנה על המחנה השכלתני של הרמב"ם שדווקא כן חשש מעין הרע. כך אנו מוצאים בדברי הרלב"ג⁷. הרלב"ג כותב שהאיסור למנות את בני ישראל הוא מטעם עין הרע: "והנה מצאנו שהמספר [-] הספירה] סיבת הנגף... וידמה שיהיה זה העניין שב אל עין הרע". הרלב"ג ממשיך ומבאר בצורה מדעית שהנזק של עין הרע נוצר על ידי 'אדים' היוצאים מהעניינים של המסתכל⁸.

האם הרמב"ם יקבל דברים אלו? הרמב"ם בתשובה לחכמי לור- ניל⁹ כותב שההימנעות מעשיית דברים העלולים לגרום לעין הרע היא רק מידת חסידות. לפי הבנה זו מובן מדוע השמיט הרמב"ם כמה דינים המופיעים בגמרא הנובעים מחשש עין הרע¹⁰, שהרי לפי הרמב"ם עין הרע אינה סיבה לדין גמור אלא היא מידת חסי- דות בלבד. וכן כתב רבי מתתיה שטראשון¹¹: "כך הוא דרכו של

פרשת השבוע פותחת בציווי למנות את בני ישראל על ידי מח- צית השקל: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם, ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם. ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם" (שמות ל, יב).

פרשנים רבים עסקו בשאלה מדוע היה צורך בנתינת כסף על מנת למנוע נגף מבני ישראל? מהו הנגף המדובר, ומניין נוצר החשש ממנו?

הפירוש המפורסם הוא שיש איסור למנות את בני ישראל, ואם מונים יש חשש לנגף.

האיסור למנות את בני ישראל מפורש בגמרא במסכת יומא¹. הג- מרא שם מסבירה את האופן שבו בחרו הכהנים מי יעבוד בעבוד דות בית המקדש. כחלק מתהליך הבחירה היה צורך למנות את הכהנים, ודבר זה נעשה על ידי ספירת אצבעות הכהנים משום האיסור למנות בני אדם. הרמב"ם² פסק דין זה להלכה:

"ולמה מונין המניין שהסכימו עליו, על האצבעות שהוציאו, ולא היה מונה על האנשים עצמן? לפי שאסור למנות את ישראל אלא על ידי דבר אחר, שנאמר 'ויפקדם בטלאים'³."

מה סיבת האיסור למנות את בני ישראל?

רש"י בתחילת הפרשה⁴ ביאר שעין הרע שולטת בדבר שבמניין ובגלל המניין עלולה להיות מגפה (=נגף). לפי רש"י האיסור למ- נות את בני ישראל מקורו בחשש לפגיעה של עין הרע.

ננסה לעיין בדברי הרמב"ם ולראות כיצד למד הוא את האיסור למנות את בני ישראל, ואם יקבל את הפירוש הקושר את האיסור לעין הרע.

עין הרע ופילוסופיה

בכמה מקומות הרמב"ם שולל את החששות מנזקים העלולים להיגרם מדברים שאין להם הסבר שכלי⁵. הרמב"ם יוצא בחרי- דות נגד קיומם של שדים ומזיקין, קמעות, לחשים, כשפים ועוד.

1 כב, ע"ב.

2 הלכות תמידין ומוספין ד, ד. וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה ליומא ב, א.

3 שמואל א טו, ד.

4 שמות ל, יב ד"ה "ולא יהיה בהם נגף".

5 עיין: מורה נבוכים ג, לז, פירוש המשנה למסכת יומא ח, ד, למסכת עבודה זרה ד, ז ולכל פרק יא בהלכות עבודה זרה.

6 פירוש המשניות למסכת עבודה זרה ד, ז.

7 וכן כתב האברבנאל בשם הפילוסופים.

8 ברמב"ן (דרשת ה' תמימה עמ' קסז במוסד הרב קוק) מופיע שמקור הדברים מהפילוסוף אריסטו.

9 שו"ת הרמב"ם שצה, הובא במגיד משנה ומגדל עוז בהלכות שכנים ב, טז.

10 השולחן ערוך (חושן משפט שעה, ד) פסק שאסור לה- ביט בשדה של חברו כשיש בו הרבה תבואה. איסור זה הוא משום עין הרע. לעומתו השמיט הרמב"ם דין זה. דוגמה נוספת לכך אפשר לראות ברמב"ם הלכות גזילה ואבידה יג, יא שלא כתב שהאיסור שם הוא משום עין הרע כמו שהוזכר בגמרא.

11 חידושי רבי מתתיה שטראשון על בבא בתרא (ב, ע"ב, ד"ה דאר"א).

ישראל ואין בו שום מקור ל**איסור**. אם כן נראה שאין מדובר אלא באסמכתא בלבד, ואיסור המניין הוא איסור דרבנן¹⁶.

לפי הבנה זו עדיין נותרנו עם השאלה – מדוע אסרו חכמים את מניין בני ישראל?

כתשובה לכך אפשר להביא את דברי רבנו בחיי:

"העם הנפרט במנינו כל אחד לגלגלותם, הנה הוא מושגח מבעל ההשגחה יתעלה וכל מעשיו נפרטין לפניו [לפני הקב"ה], ואז יחול הנגף"¹⁷.

המניין שבו סופרים כל אחד ואחד גורם להסתכלות מדוקדקת של הקב"ה על מעשיו של כל אחד, ודבר זה עלול לגרום לעונש¹⁸.

אפשר לומר שמשום טעם זה ציווה הקב"ה את משה למנות את בני ישראל על ידי מחצית השקל. הקב"ה חפץ להיטיב לבני ישראל, ולכן הוא ציווה לערוך את המניין באופן שלא תהיה הסתכלות דקדקנית על כל אחד ואחד מבני ישראל. נתינת מחצית שקל מדגישה את העובדה שעם ישראל הם יחידה אחת שלמה, וכל אחד בפני עצמו הוא רק חצי. דרך זו של מניין נועדה לכך שהקב"ה יסתכל על עם ישראל בכללו וידונום לכף זכות.

הרמב"ם להשמיט דברים שיוצאים מהיקש הטבעי ונוגעים לעין הרע ולרוח רעה ולשדים וכדומה¹².

מדברי הרמב"ם עולה שהוא כן מקבל את האפשרות של היווצרות נזק מחמת עין הרע, ולכן יש מידת חסידות להימנע מכך, אלא שלא מדובר על איסור הלכתי. אם כן כיצד יסביר הרמב"ם את האיסור למנות את בני ישראל, שהרי לדעתו אין איסור גמור במעשים שיש בהם חשש לעין הרע?

טעם איסור המניין

רבי אברהם בן הרמב"ם¹³ התייחס במפורש לשאלת האיסור למנות את בני ישראל וכך הוא כותב:

"כתוב בתורה 'ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם'. וכאשר צוה יתעלה למנותם במדבר עשה הכפרה על זה – 'ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקוד אותם'. ובא בפרוש [– בגמרא¹⁴] שאיסור מניית ישראל שורשו במה שאמר יתעלה ליעקב אבינו על זרעו 'אשר לא יספר מרוב'¹⁵".

רבי אברהם בן הרמב"ם מקשר את האיסור למנות את בני ישראל למה שנאמר בהבטחת ה' ליעקב אבינו שזרעו יהיה רב עד כדי כך שלא יהיה אפשר למנותו. ואולם קשה לומר שכוונתו לבאר את טעם האיסור, שהרי הפסוק המדובר הוא **ברכה** לבני

16 כך כתב בחידושי ר' אברהם מן ההר שם בגמרא, וכן כתב הכלי חמדה (כי תשא) בדעת הרמב"ם. לפי הבנה זו, שאיסור המניין אינו מפורש בפסוק "אשר לא יספר מרוב" אלא הוא רק אסמכתא, אפשר להבין מדוע כתב הרמב"ם שמקור האיסור הוא בפסוק "ויפקדם בטלאים". זאת משום שבפסוק זה מפורש שלא מנו את בני האדם.

17 שמות ל, יב.

18 עיין עוד בתורה שלמה (מילואים א לכי תשא).

12 עיין אגרות משה אבן העזר ג, כו.

13 שו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם סימן לד.

14 יומא כב, ע"ב.

15 בראשית לב, יג.

איסור מניית בני ישראל הרב מנשה צימרמן

הנביא לעבוד עבודה זרה.

בהקדמות למשנה (פרק ב) מובא הטעם לכך: האמת השכלית שאין לעבוד עבודה זרה גוברת על המופתים שעשה הנביא:

"כי עדות השכל (=ההבנה השכלית) המכחישה את נבואתו, גדר לה מלח עדות העין הרואה מופתיו. לפי שכבר נתברר אצל בעלי השכל שאין ראוי לכבד ולא לעבוד זולת היחיד שהמציא כל המציאות ונבדל בתכלית השלמות".

הרב קוק מוסיף לבאר את ההבדל העקרוני שבין עבודה זרה לבין שאר המצוות:

"טעם הדבר פשוט **שכל מצות התורה כהנים הנה אמצעיים לדעת את ד' שהוא ההיפוך מעבודה זרה**. על כן עבודה זרה פוגמת בתכלית הזו. על כן אי אפשר להעקר אפילו לצורך שעה" [מדבר שור, הדרוש הששה עשר].

תכלית המצוות היא להיפגש עם דבר ה' בעולם הזה, ולהידבק בו. לעתים רחוקות, כדי שדבר ה' יופיע ביתר עוז, יש צורך דווקא לעבור על אחת המצוות – כמו שעשה אליהו בהר הכרמל – ולכן בהוראת בית דין או נביא אפשר לעבור על מצווה מהמצוות כהוראת שעה. אולם עבודה זרה היא בדיוק ההיפך מהדבקות בה', ולכן אין לעקור אותה, אף לא לשעה.

בפרשתנו מסופר על אחד החטאים החמורים ביותר של עם ישראל – חטא העגל. בחטא העגל, העם הוא זה שהחליט לעבוד עבודה זרה, ולא הנביא. אך יש לשאול מה הדין כאשר נביא אומר לעם לעבוד עבודה זרה. הרמב"ם [הלכות יסודי התורה ט, ג] כותב:

"אם יאמר לנו הנביא שנודע לנו שהוא נביא לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או על מצות הרבה בין קלות בין חמורות לפי שעה מצוה לשמוע לו [...] וכן למדנו מחכמים ראשונים מפי השמועה בכל אם יאמר לך הנביא עבור על דברי תורה [...] שמע לו **חוץ מעבודת כוכבים**, והוא שיהיה הדבר לפי שעה, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ [...] במה דברים אמורים בשאר מצות, **אבל בעבודת כוכבים אין שומעין לו** ואפילו לפי שעה ואפילו עשה אותות ומופתים גדולים ואמר שה' צוה שתעבד עבודת כוכבים היום בלבד או בשעה זו בלבד הרי זה דבר סרה על ה' [...] שהרי בא להכחיש נבואתו של משה, ולפיכך נדע בודאי שהוא נביא שקר וכל מה שעשה בלט וכשוף עשה ויחנק".

לפעמים מצווה הקב"ה את הנביא לעבור על דברי התורה כהוראת שעה, וחובה לשמוע לו. אולם הרמב"ם קובע לכך שני תנאים: א. שזו תהיה הוראת שעה זמנית בלבד. ב. שלא ציווה